

УДК 159.923:378.011.3-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.54.2024-2.1>

БІЛОЗЕРСЬКА Світлана – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (iana_sun@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9636-1756>

ЦАПІВ Ростислав – аспірант спеціальності 053 «Психологія», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100

ОСОБЛИВОСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. Мета статті – на основі теоретичного аналізу поглядів різних авторів на поняття та структуру екзистенційних цінностей особистості виявити та охарактеризувати особливості екзистенційної сфери майбутніх учителів у процесі професійної освіти.

Методологія дослідження базується на екзистенціальному підході, що дозволяє проаналізувати екзистенційні ресурси, які є важливими для майбутньої професійної діяльності вчителя.

Наукова новизна теоретико-емпіричного дослідження полягає в тому, що у контексті зазначеної проблеми визначено структуру екзистенціальних цінностей, яка включає три аспекти: суб'єктивний (самоаналіз і рефлексію, самозадоволення, духовний розвиток, самопізнання), інтернаціональний (цінність, яку людина має в процесі взаємодії з оточуючими людьми та предметами) та об'єктивний (загальнокультурні цінності, екзистенціальні цінності, мета і сенс життя людини, релігійні цінності). Зазначені аспекти системи екзистенційних цінностей пронизують усі рівні регуляції поведінки особистості, характеризують сферу глибинних духовних переживань людини, що впливають на її індивідуальне буття.

Проаналізовано особливості розвитку екзистенційних цінностей у майбутніх педагогів, які є основою їх спрямованості на духовно-практичну діяльність, за допомогою якої здійснюється власне перетворення в бік самовдосконалення і самотворення та виступає важливим компонентом їхнього життєвого та професійного самовизначення. Доводиться думка, що саме екзистенційні цінності дозволяють майбутньому педагогу знайти відповіді на фундаментальні питання свого буття, здійснювати вибір та приймати правильні рішення.

Висновки. Результати емпіричного дослідження дали можливість визначити рівень прояву таких складників екзистенції, як свобода, віра, милосердя, сенс життя, прийняття інших. Встановлено, що в основі вибору таких цінностей лежить переживання людського буття, що має ціннісно-онтологічний статус. З'ясовано, що у досліджуваній вибірці відбивається середній рівень прояву таких екзистенційних цінностей; студенти орієнтовані на прояв свободи, емпатії, милосердя, прийняття, що є необхідним у майбутній педагогічній діяльності.

Ключові слова: віра, свобода, милосердя, сенс життя, екзистенція, екзистенційні цінності, майбутній педагог, ціннісні орієнтації.

BILOZERSKA Svitlana – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (iana_sun@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9636-1756>

TSAPIV Rostyslav – Postgraduate Student in the specialty 053 Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100

FEATURES OF THE EXISTENTIAL SPHERE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The purpose of the article is to identify and characterize the features of the existential sphere of future teachers in the process of professional education, based on a theoretical analysis of the views of various authors on the concept and structure of existential values of the individual.

The research methodology is based on an existential approach, which allows analyzing existential resources that are important for the future professional activity of a teacher.

The scientific novelty of the theoretical and empirical research lies in the fact that, within the context of this problem, the structure of existential values is defined, encompassing three aspects: subjective (self-analysis, reflection, self-satisfaction, spiritual growth, self-knowledge), interactional (values arising in interaction with others and objects), and objective (universal cultural values, existential values, life goals and meaning, and religious values). These aspects permeate all levels of behavior regulation, characterizing the realm of profound spiritual experiences that influence individual existence.

The peculiarities of existential value development in future educators are analyzed, emphasizing their orientation toward spiritual and practical activity. This activity facilitates self-improvement and self-creation, forming a crucial component of their life and professional self-determination. The article argues that existential values enable future teachers to answer fundamental questions about existence, make choices, and make correct decisions.

Conclusions. *The results of an experimental study reveal the degree of manifestation of existential components such as freedom, faith, compassion, the meaning of life, and acceptance of others. The study found that the choice of these values is grounded in the experience of human existence, which holds a value-ontological status. It was determined that the participants demonstrate an average level of these existential values, with students showing a particular focus on freedom, empathy, compassion, and acceptance – qualities essential for their future teaching profession.*

Key words: *faith, freedom, compassion, meaning of life, existence, existential values, future teacher, value orientations.*

Постановка проблеми. Нестабільна система цінностей у період суспільних трансформацій, коли знищено багато типів і форм суспільних відносин, коли життя є надзвичайно складним і динамічним, є причиною втрати людиною екзистенційних орієнтирів. Людей охоплює почуття нестабільності, невпевненості в майбутньому, розгубленості та страху. Такий стан суспільства можна охарактеризувати як духовно-моральну кризу, яка є ніщо інше, як відчуття великою кількістю людей безглуздості та непотрібності своєї діяльності, розрив емоційного зв'язку між людьми. Це створює атмосферу відчуженості, яка виявляється в безпорадності перед зовнішніми, об'єктивними обставинами життя, у відчутті ізольованості, відстороненості людини від соціальних зв'язків, у втраті індивідуального «Я».

Духовна криза суспільства супроводжується також падінням престижу трудової та професійної освіти, трудовою пасивністю, звуженням сфери освітньої діяльності, утвердженням споживацької ідеології. Відсутність інтересу до праці як одного з важливих екзистенційних складників суттєво перешкоджає духовному розвитку особистості та набуттю життєвих орієнтацій, оскільки людина, яка не має професійної самосвідомості, як правило, не має чіткого уявлення про свої життєві цілі і плани, особистісні якості, можливості, здібності і таланти.

Втрата сенсу життя – найважче випробування для людини, але особливо болісно екзистенціальну кризу переживає молодь. Сучасне молоде покоління росте в дуже складних умовах, звідси розгубленість і песимізм, невіра у себе і суспільство. Багато молодих людей не бачать чіткої мети свого існування, і ця тривожна тенденція посилюється. Для деяких молодих людей шляхи матеріального збагачення є досить привабливими, хоча й не ведуть до справжнього успіху, але посилюють відчуття духовної порожнечі й безглуздості життя, тимчасовості всього, що відбувається.

З огляду на сказане важливим вектором розвитку особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства має бути духовний потенціал, в основі якого екзистенціальні цінності постають як духовні орієнтири, що мотивують вчинки людини та допомагають зробити моральний вибір. Будучи психологічною характеристикою зрілої особистості, екзистенціальні цінності є одним із центральних особистісних утворень у студентському віці, виражають осмислене ставлення студентів до соціальної дійсності та визначають мотивацію їхньої поведінки, істотно впливаючи на всі сторони їхньої майбутньої професійної діяльності, особливо педагогічної. Як елемент структури особистості такі цінності характеризують внутрішню готовність до здійснення педагогічної діяльності, а сам процес здобуття професійної освіти є особливим, винятковим екзистенціальним переживанням сутності майбутнього педагога у становленні його індивідуальності, що дозволяє повноцінно переосмислити зміст і технології освіти.

Таким чином, нові виклики в політичній, економічній та духовній сферах сучасного суспільства спонукають студентів – майбутніх педагогів до вирішення фундаментальних, онтологічних питань людського буття, що виражається в ціннісному виборі провідних наукових ідей, проектування себе як особистості і як професіонала; вимагають оволодіння «екзистенціальними навичками» як перспективної компетенції успішного професіонала майбутнього. Саме тому актуальним є вирішення питання особливостей екзистенціальної сфери студентів у процесі професійно-педагогічної освіти.

Аналіз досліджень. Вивченню проблеми екзистенціальних цінностей і ціннісних орієнтацій особистості присвячені праці як закордонних, так і українських авторів, таких як: М. Боришевський, З. Карпенко, В. Москалець, М. Савчин, В. Франк, Е. Фромм.

Наукові зусилля дослідників спрямовані на пошук та виділення таких цілісних і професійно значущих якостей особистості майбутнього педагога, які можуть суттєво визначати ефективність його професійної діяльності. Так, низка дослідників (С. Білозерська, М. Заміщак, М. Савчин) підкреслюють, що забезпечення успішності у вирішенні професійних завдань пов'язане з розробкою системи особистісних компетенцій, якими має володіти майбутній педагог.

У зв'язку із зазначеною нами проблемою зауважимо, що у методології ведеться пошук таких фундаментальних якостей особистості, які можуть системно детермінувати успішність перебігу життєдіяльності людини загалом, отже, і окремих її сторін (робота, сім'я, дружні відносини). У цьому підході особистісно-професійні якості розглядаються з погляду здатності перетворювати життєвий світ, приймати доленосні рішення.

З урахуванням зазначеного питання фундаментальних якостей особистості в контексті загальної проблеми професіоналізації педагогічної діяльності, на нашу думку, можна розглядати і вирішувати в рамках екзистенціальної парадигми з точки зору методології екзистенціалізму.

Екзистенціальний підхід – науковий напрям гуманістичної думки, що вивчає сферу глибинних духовних переживань людини, які впливають на її індивідуальне буття, справжні ціннісно-сміслові світоглядні уявлення. Поряд з тим такий напрям зосереджується і на вивченні шляхів подолання складного, конфліктного життєвого світу, який ґрунтується на ціннісних переживаннях різноманітних життєвих подій і ситуацій.

З цього приводу звернемося до поглядів засновників цього підходу, які містять багато важливих наукових ідей, що потребують психологічного аналізу, осмислення та переосмислення в аспекті проблеми екзистенційної сфери особистості як основи професійного розвитку майбутнього педагога.

Традиційно представники екзистенціального підходу виділяють такі основні конфліктні переживання людського буття, що мають ціннісно-онтологічний статус: свобода, відповідальність, сенс життя, творення добра, самотність, ізоляція, відчуження, самоактуалізація, трансцендентність, любов. Незважаючи на те, що конфлікт цих екзистенціальних переживань непереможний, основоположники екзистенціалізму намагалися вивчити психологічні методи їх подолання.

Так, А. Камю вказував, що екзистенційна життєвість особистості активізується в моменти усвідомлення необхідності відмови від пасивного прийняття трагізму й абсурду особистої долі й розуміння необхідності боротьби за сенс життя та своє існування (Камю, 2021).

На думку В. Франкла, людина – це духовна, вільна, відповідальна за реалізацію своїх цінностей і смислів істота, яка орієнтована на сенс і володіє волею. Він зазначає, що нести за своє життя відповідальність може тільки людина, яка має свободу, а також наголошує, що «людина – це більше ніж психіка; людина – це Дух, тобто людина здатна до самотрансценденції» (Франкл, 2018).

Учень та послідовник екзистенційного підходу В. Франкла О. Ленгле визначає три основні переживання людини, пов'язані зі знаходженням нею сенсу життя: свобода волі, що дає людині можливість робити найбільш значущі для себе вибори з наданих їй варіантів; будь-який вибір людини не є стихійним, він спирається на пріоритетні її цінності; фактор нестійкості та мінливості життя (Längle, 1993).

Головне завдання людини в цьому світі, на думку М. Савчина, – вибирати в кожний момент свого життя власний автентичний шлях, бути справжнім і брати на себе відповідальність за своє життя (Савчин, 2014).

Аналіз наукових праць провідних представників цього напрямку дозволяє виділити у структурі системи екзистенціальних цінностей такі аспекти: суб'єктивний, інтернаціональний та об'єктивний. Суб'єктивний аспект включає набуття життєвого досвіду в усіх сферах життєдіяльності, самоаналіз і рефлексію, самозадоволення, духовний розвиток, самопізнання, спогади і мрії. Інтернаціональний аспект цінностей – це цінність, яку людина має в процесі взаємодії з оточуючими людьми та предметами. Наприклад, важливість хороших стосунків, життєвого комфорту та доброго оточення, симпатії та співпереживання іншим, взаємодопомоги та розуміння, дружби та доброзичливості, сердечних стосунків, цікавих та творчих людей. До об'єктивної сторони екзистенціальних цінностей належать: досягнення матеріальних благ і цінностей, повсякденне життя, соціальні блага, привілеї, слава і честь, культурне середовище. Але, звичайно, найбільш об'єктивний аспект характеризують загальнокультурні цінності, екзистенціальні цінності, мета і сенс життя людини. Сюди входять естетичні та релігійні цінності, тобто все те, що дає людині світ, і про що вона здогадується лише після досягнення певного рівня самоусвідомлення, рефлексії.

Водночас наукові дослідження показують, що молодь є найбільш вразливою у цьому процесі, оскільки саме в цей період вирішується проблема ідентифікації, визначення свого «Я» як майбутнього професіонала. Тому для майбутніх педагогів важливим є усвідомлення того, що існувати в постійно мінливому, нестійкому, ризикованому світі можна, тільки спираючись на внутрішню стабільність і непорушність системи цінностей. У середині кожної людини є стрижень, на який вона може спертися. Цей стрижень і є унікальність, неповторність і справжність кожної людини, що живе.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу поглядів різних авторів на поняття та структуру екзистенційних цінностей особистості виявити та охарактеризувати особливості екзистенційної сфери майбутніх учителів у процесі професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Особливістю сучасного студентства є те, що духовна криза, яка поставила значну частину їхнього життя в режим виживання, спонукає багатьох дедалі частіше звертатися до вищих цінностей як опори для існування. Для них центральними стають екзистенційні цінності, що допомагають адаптуватися до соціокультурного середовища, що змінюється.

Конфліктний життєвий світ ставить перед майбутнім педагогом ціннісно-смісловий виклик, на який необхідно відповісти не просто через вирішення проблеми зовнішньої психологічної адаптації, а через проблему особистісних ціннісних орієнтацій.

Також слід наголосити, що особистісна криза може посилитися невпевненістю у можливості знайти себе у майбутній професійній діяльності. Для соціальної групи, яку ми вибрали для свого дослідження, а саме для студентів – майбутніх учителів, ця проблема є однією з найактуальніших у зв'язку з тим, що саме екзистенціальна сфера вчителя включає як основні компоненти рефлексивні процеси, здатність оцінювати свої можливості, усвідомлювати свою індивідуальність, що дозволяє їй розвивати свої цінності і сенси та формувати власну «Я-концепцію».

З метою визначення тих екзистенційних цінностей, які для майбутніх учителів є важливими для професійної діяльності, нами було використано тест-опитувальник діагностики екзистенціальних ресурсів особистості (ЕРО) І.В. Бринзи, Є.Ю. Рязанцевої. Вибірку становили 604 студенти, які навчаються на педагогічних спеціальностях у різних регіонах України. Можливість відповісти на питання опитувальника полягала в тому, що респонденти не відповідали механічно, а давався час для відтворення власного життєвого досвіду у всій можливій його повноті, осмислення і проникнення у екзистенційні проблеми особистого життя і майбутньої професійної діяльності. Суб'єктивні переживання студентів, які присутні у відповідях, відображають неповторність кожної особистості, особливості людського буття.

Усвідомлюючи власні ціннісні орієнтації, своє місце у світі, майбутні педагоги замислюються над сенсом і метою свого життя. Отримані результати (табл. 1) вказують, що екзистенційні цінності виражають свідоме ставлення студентів до соціальної дійсності і визначають широку мотивацію їхньої поведінки й істотно впливають на всі сторони особистісного та професійного життя.

Таблиця 1

Описові характеристики екзистенційних ресурсів майбутніх педагогів

	середнє	Стд. відхилення	Дисперсія	Асиметрія		Екセス	
	Статистика	Статистика	Статистика	Статистика	Стд. відхилення	Статистика	Стд. відхилення
Свобода	26,7816	3,59335	12,912	-1,022	,022	1,854	,043
Сенс життя	27,2484	2,86603	8,214	-1,514	,022	5,536	,043
Милосердя	30,5718	4,90367	24,046	-,958	,022	1,785	,043
Прийняття	23,0895	3,43369	11,790	,407	,022	1,517	,043
Віра	27,6817	7,96202	63,394	-,573	,022	-,809	,043

Як видно з табл. 1, для майбутніх педагогів важливе місце посідає милосердя ($M=30,57$; $D=24,04$).

Цінність «милосердя» стає надбанням ціннісної сфери їхньої свідомості. Милосердя як моральна якість особистості майбутнього вчителя розкривається у формі вияву любові, поваги, співчуття до свого учня. Милосердя вчителя до учня означає готовність підтримати його в різних життєвих ситуаціях, передати і допомогти підтримувати моральні установки. Воно спонукає майбутнього вчителя допомагати іншим оволодівати навичками не тільки культурної поведінки, а й духовно-моральної.

Наступним вагомим ресурсом для майбутніх педагогів є віра ($M=27,68$; $D=63,39$). Якщо вести розмову про віру, то на сьогодні існують різні підходи до вивчення віри, які відображають її різні грані, показники та значення. Для одних віра – це сильне емоційне переживання, для інших віра – це становлення свідомості, яке змінює наше сприйняття подій, людей і нас самих. Здебільшого віра проявляється як довіра до інформації, яку нам надає авторитетна особа, група чи організація. І, нарешті, це може бути релігійне вірування, пов'язане з визнанням надприродної реальності та Бога.

Для майбутнього вчителя такий екзистенційний ресурс є вкрай важливим, бо:

– по-перше, віра дає духовні сили для подолання труднощів у досягненні поставленої мети. А якщо віра підкріплена життєвим досвідом, то педагог відчуває велику радість і щастя;

– по-друге, впевнена в чомусь людина має внутрішню підтримку у вирішенні складних життєвих питань. Віра є стрижнем особистості людини, вона лежить в основі формування ціннісних орієнтацій і, відповідно, моделей ставлення до світу.

Тому наявність віри у студентів – майбутніх педагогів надає життю сенс, з'являється відчуття внутрішньої підтримки і захисту, а віра в Бога створює природний захист від будь-яких впливів, які руйнують особистість та її душу.

Більшість науковців підкреслюють, що духовна віра є істинною основою людського буття, вільним вибором та життєвим орієнтиром широкого спектра загальнолюдських і трансцендентних духовних цінностей (Білозерська, 2021; Савчин, 2019), що дає відчуття гармонії, зв'язку зі світом, із самим собою. Духовна віра спрямовує майбутнього вчителя на духовно-практичну діяльність, за допомогою якої здійснюється власне перетворення в бік самовдосконалення та самотворення.

Важливим екзистенційним ресурсом для майбутніх педагогів є сенс життя ($M=27,24$; $D=8,21$). Екзистенційні переживання завжди зачіпають проблеми автентичності існування, його потреби «бути собою», «жити своїм життям». Відчуття нереалізованості цих потреб виникає тоді, коли людина відмовляється від якихось можливостей свого існування, обмежує і не приймає себе, дозволяє управляти собою, упокорюється з несприятливими обставинами, забороняє собі прояв почуттів та емоцій і, зрештою, втрачає свою індивідуальність.

Для майбутнього вчителя в процесі виховання духовності дітей важливим є створення умов для осмисленого їх життя. Духовність – це прагнення людини до абсолютних цінностей, а це прагнення є ніщо інше, як набуття людиною сенсу життя, тобто духовність, своєю чергою, стає способом набуття і прояву екзистенційних цінностей.

Набуттю сенсу сприяють дві фундаментальні здатності: 1. Здатність до самотрансценденції, яка виражається у можливості виходу людини за межі самої себе, спрямованість її на щось, що існує поза нею самою. Ця здатність проявляється у любові, служінні, самопожертві. 2.

Здатність до рефлексії, яка проявляється як можливість людини піднятися над собою і ситуацією, подивитися на себе з боку. Оволодіння такими здатностями дає можливість майбутнім педагогам реалізовувати цілі в житті, породжує впевненість у можливості здійснювати контроль свого життя.

Відсутність сенсу породжує в людини стан, який В. Франкл називає екзистенційним вакуумом – почуттям внутрішньої порожнечі (Франкл, 2018).

На дещо нижчій позиції перебуває здатність до свободи (M=26,78; D=12,91). Це вказує на те, що майбутні педагоги усвідомлюють важливість прийняття самостійних професійних та особистісних рішень, які базуються на відповідальних екзистенційних діях та вчинках. Такий педагог є вільним, незалежним, а його діяльність є продуктивною, творчою, цілісною і сповнена любові.

Доречними тут будуть і погляди Е. Фромма, який пропонує розуміти свободу як поведінку, спрямованість, невід'ємну частину структури характеру зрілої, всебічно розвиненої, продуктивної особистості. Проте автор стверджує, що багато людей усе ще вважають за краще тікати від свободи, вибираючи таким чином шлях найменшого опору, вчений розрізняє «свободу від» (негативну) і «свободу для» (позитивну) (Фромм, 2019). Основною умовою зростання і розвитку для майбутнього педагога має бути позитивна свобода, «свобода для», яка ґрунтується на любові та творчій праці.

На останньому місці перебуває така екзистенційна цінність, як прийняття інших (M=23,09; D=11,79). Слід зазначити, що професія педагога, спрямована на розвиток особистості іншої людини, вимагає як наявності деяких вузькоспеціалізованих компетенцій у конкретній науковій галузі (знань, умінь, навичок), так і передбачає наявність відповідної спеціальної особистісної компетентності, особистісних якостей у подоланні різних критичних професійних та життєвих ситуацій. Успішність вирішення професійних завдань залежить від того, якою мірою педагог може розв'язати свої особистісні внутрішні конфлікти, пов'язані з різними життєвими ситуаціями.

Ігнорування екзистенційних переживань щодо Іншого неминуче призводить до втрати внутрішньої свободи, відчуття відчуженості та душевних страждань. Тому здатність зберігати відкритість і встановлювати довірливі комунікативні контакти зі значущим Іншим, на думку М. Бубера, можна віднести до найважливішої характеристики екзистенційної життєздатності людини (Бубер, 2004).

Орієнтація на відкритість, діалог і довірливі стосунки є особливо важливою у професійній діяльності педагогів, оскільки дозволяє своєчасно вирішувати конфліктні ситуації як у професійній діяльності (навчально-виховному процесі), так і в особистому житті, що опосередковано впливає на всі сфери життя.

Аналіз результатів опитування дозволяє зробити висновок, що більшість студентів, які взяли участь в опитуванні, здатні ясно сприймати ситуацію «тут і зараз». Більша частина респондентів здатна відчувати ціннісні підстави і на них орієнтуватися, це проявляється в емпатії, співчутті та милосерді, вірі, прийнятті інших, що є необхідними у педагогічній професії. Незначна частина студентів неспроможна приймати рішення, нерішуча і не впевнена у рішеннях.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі аналізу наведених вище думок екзистенціально орієнтованих авторів, а також на основі власних практичних спостережень і досліджень ми дійшли висновку, що свобода, сенс життя, віра, милосердя та прийняття інших є не лише психологічними категоріями, але й можуть бути екзистенційними ресурсами особистості. Такі екзистенції, які дозволяють відкривати шляхи власного існування, здатність змінювати ціннісно-сміслові орієнтації з урахуванням нових життєвих обставин, на нашу думку, є найважливішою духовною якістю майбутнього педагога, оскільки вони забезпечують гармонізацію його життєвих стосунків у різних сферах. Екзистенційно спрямований педагог здатний, по-перше, нівелювати негативні тенденції суспільства; по-друге, компенсувати його дестабілізуючий вплив на свідомість та почуття учня; по-третє, зміцнювати віру школярів у непорушність духовних цінностей людства; по-четверте, здійснювати професійне сприяння особистісної інтеріоризації таких цінностей.

На наш погляд, вивчення особливостей екзистенційної сфери майбутніх педагогів та їх ставлення до екзистенційно значущих аспектів їхньої професійної праці дозволить знизити негативний вплив повсякденно-трудової діяльності на динаміку їхнього світогляду та ціннісно-сміслову сферу.

Література

- Білозерська С.І.** Аксиологічні орієнтири підвищення якості педагогічної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : «Психологія»*. 2021. № 3. С. 75–81.
- Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: <https://esu.com.ua/article-36401>.
- Камю А.** Щоденники. Київ : Фоліо. 2021. 544 с.
- Савчин М.** Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри : монографія. Дрогобич : ПП «ПОСВІТ», 2019. 232 с.
- Савчин М.В.** Фундаментальні духовні здатності особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2014. Вип. 1. Т. 1. С. 92–9.
- Сартр Ж.-П.** Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Пер. з фр. В. Лях, П. Тарашук. Київ : Основи, 2001. 854 с.
- Франкл В.** Сказати життю «Так». Психолог у концтаборі. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2018. 239 с.
- Фромм Е.** Втеча від свободи. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
- Längle A.** Personale Existenzanalyse. In: Wertbegegnung. Phänomene und methodische Zugänge. Längle A. (Hrsg). Wien: GLE-Verlag 1993. P. 133–160.

References

- Bilozerska, S.I.** (2021). Aksiologichni oriientyry pidvyshchennia yakosti pedahohichnoi osvity [Axiological guidelines for improving the quality of pedagogical education]. *Naukoviy vysnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 3, 75–81 [in Ukrainian].
- Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine] [Electronic resource] / Eds. I.M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak et al.; NAS of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2004. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-36401> [in Ukrainian].
- Kamyu A.** (2021). *Shchodennyky [Diaries]*. Kyiv: Folio [in Ukrainian].
- Savchyn, M.** (2019). *Zdorovya liudyny: dukhovnyi, osobystisnyi i tilesnyi vymiry [Human health: spiritual, personal and physical dimensions]: monograph*. Drohobych: PP “Posvit” [in Ukrainian].
- Savchyn, M.V.** (2014). Fundamentalni dukhovni zdattosti osobystosti [Fundamental spiritual capacities of personality]. *Naukoviy vysnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*. Issue 1, Vol. 1, 92–99 [in Ukrainian].
- Sartre, J.-P.** (2001). *Buttia i nishcho: Narys fenomenolohichnoi ontolohii [Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology]* / Translated from French by V. Liakh, P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovyi [in Ukrainian].
- Frankl, V.** (2018). *Skazaty zhyttiu «Tak». Psykholoh u kontstabori [Man's Search for Meaning: The Psychologist in the Concentration Camp]*. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Fromm, E.** (2019). *Vtecha vid svobody [Escape from Freedom]*. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Längle, A.** (1993). Personale Existenzanalyse. In: Wertbegegnung. Phänomene und methodische Zugänge. Längle A. (Hrsg). Wien: GLE-Verlag, 133–160.